

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ БІОГРАФІСТИКИ

УДК 94(477)930.1(075.3)

*Світлана Миколаївна ЛЯШКО,
кандидат історичних наук,
провідний науковий співробітник
відділу теорії та методики біобібліографії
Інституту біографічних досліджень
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(Київ)*

ВІД РОСІЙСЬКОГО «ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО СТАНДАРТА» ДО «ИСТОРИИ ВСЕСОЮЗНОЙ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ (большевиков). КРАТКИЙ КУРС»

Аналізується через поняття «історична політика» російський «Историко-культурный стандарт», закладений в освітній документ «Концепция нового учебно-методического комплекса по отечественной истории» (2013–2017). Обґрунтовано, що стандарт являє собою стару («Краткий курс ВКП(б)») / нову стратегію легітимізації втручання держави в історичну політику щодо історичної шкільної освіти та виховання громадян країни. Спроба реалізації принципів стандарту в підручниках з історії проводиться із залученням адміністративних і фінансових ресурсів держави. В документ закладено комплекс ідеологічних монопольних інтерпретацій щодо трактування й оцінки подій, діяльності історичних осіб, стосовно яких у суспільстві відсутній консенсус і які залишаються предметом дискусій. Відзначається різне українське та російське бачення і трактування конструкту історичної пам'яті народів і власних образів минулого.

Ключові слова: російський «Историко-культурный стандарт», історична політика, підручник, історія, Україна, Росія, персоналії.

Сучасні російсько-українські відносини, передусім російська анексія Автономної Республіки Крим у 2014 р. та агресія на Сході України, «гібридна війна», розв'язана Кремлем проти України, настійно вимагають всебічного аналізу і принципової оцінки здійснюваних нині Росією і розрахованих на тривалу перспективу дії ідеологічних та пропагандистських заходів щодо формування своїх пріоритетів у історико-культурному просторі. У цьому контексті українській спільноті істориків і викладачів варто звернути особливу увагу на спроби Росії в певний спосіб директивно уніфікувати та поширити оцінки власної історії на навчальні програми та шкільні підручники, зробити їх засобом утвердження в свідомості підрастаючого покоління і просування гегемоністських ідей «спільного історичного простору» та «Русского мира».

Здобуті у школі історичні знання, мають особливе значення для формування особи, збереження й передачі соціального і духовного досвіду попередніх поколінь. Тому незаперечно, що формування образу України в російському інформаційному просторі, який охоплює зокрема й сферу історичної дидактики, на багато десятиліть ХХІ ст. наперед буде визначатися уявленнями покоління росіян, які нині пішли до школи. Тому виникає питання: як будуть ставитися до України та інших країн світу не тільки пересічні громадяни Росії, а і її політики, військові, учені, виховані на постулатах новітнього російського «Історико-культурного стандарту», філософія якого виразно позначена поверненням до кола ідей сумнозвісної «Истории Всесоюзной Коммунистической партии (большевиков)». Краткий курс».

Таку пересторогу все частіше висловлюють російські та українські науковці. Так, у своєму виступі «Что требует от нас год 100-летия Октября» відома російська дослідниця творчості М. О. Булгакова, доктор філологічних наук М. О. Чудакова наголошує: «...вошедшее в сознание в возрасте 14–16 лет вымывается оттуда с очень большим трудом... И такими-то островками остается в голове едва ли навсегда, делая человека невосприимчивым к здравым мыслям и точным историческим фактам» [26, с. 116].

На це звертала увагу також Н. М. Яковенко, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри Національного університету «Києво-Могилянська академія» у своїй лекції в Одеському вільному університеті (7 квітня 1913 р.) із приводу підручника з історії України. Її зміст зводиться до тези, що, обираючи спосіб розповідати історію в школі, ми обираємо своє майбутнє.

Про це саме говорить і В. І. Попик у статті «Знакові постаті національної історії та культури». Приділяючи увагу формуванню базових оціночних уявлень про історію України та її знакові постаті,

він відзначає, що: «За кожним із цих імен постає певний усталений і беззаперечно упізнаваний найширшим загалом символічний зміст, своєрідні константи, що єднають націю, уособлюють патріотичні та моральні ідеали, інтелектуальні й духовні цінності, досвід і традиції народу, його національне самоусвідомлення». Зазначене вимагає радикального оновлення змісту дошкільної, шкільної та вищої освіти, наповнення вітчизняної подієвої історії «...незаперечними національними символами, навколо яких можливе духовне і патріотичне згуртування суспільства» [19, с. 9].

На завершення наведемо думку російського історика С. М. Соловйова (1820–1879), висловлену ним у праці «Записки для детей моих, а если можно, и для других»: «...история есть единственная политическая наука в среднем образовании, и потому ее преподавание — чрезвычайной важности: от направления ее преподавания зависит политический склад будущих граждан» [24, с. 33].

Наведені думки можуть стати лейтмотивом обґрунтування тези нашої розвідки про характер і політичну спрямованість впливу владних кіл Росії на зміст підручників із історії та через них на формування знань, уявлень і стереотипів про історію свого народу та його сусідів, а також на свідомість і майбутнє громадянського суспільства в країні. Зазначимо при цьому, що нас цікавлять нині питання трактування історії в сенсі відображення у ній політичного курсу, національних пріоритетів і людського потенціалу шляхом формування та утвердження у людській свідомості пантеону національних героїв. Поза цією темою ми не ставимо перед собою завдання давати оцінку російським навчальним посібникам у їх науковому та дидактичному плані в цілому.

Авторка публікації вперше ознайомилася з російським «Історико-культурним стандартом» (далі — «ИКС») у 2013 р. і протягом 2013–2017 рр. спостерігала за різними аспектами підготовки та втілення його в освітній проект — шкільний підручник з історії Росії (законодавчими, професійними, громадськими аспектами, персональною складовою в контексті історичної та культурної пам'яті тощо). Від початку впадає у вічі спроба повернення на державному рівні до радянських методів організації історичної освіти, зокрема, спроба через шкільний підручник нав'язати суспільству єдиний правильний погляд на історію шляхом рекомендованих (вони ж — унормовані) тем, понять, визначень, подій і персоналій, що унеможливує подвійні тлумачення, взаємовиключні трактування історичних подій тощо.

Для інформаційного ознайомлення читачів зі шляхами та методами організації шкільної історичної освіти і ретроспективно із персональною складовою, закладеною в «ИКС», нами обрано поняття

«історична політика» як визначення інтерпретації історії, «обраної за політичними, тобто партійними мотивами, і спроби переконати громадськість у правильності такої інтерпретації» [15, с. 4]. Для розуміння феномена «історична політика», як піше російський історик О. Міллер, важливе не тільки і навіть не стільки питання, що саме пропагується. Важливіше те, як це робиться [12, с. 18].

Предмет нашого повідомлення — це спроба аналізу російських поглядів на власну та світову історію крізь сучасний «Історико-культурний стандарт» (2013) та «Історію Всесоюзної Коммунистической партії (большевиків). Краткий курс» (1938), що вимагає пояснень. На нашу думку, обидва ці документи є знаковими та демонструють певні філософський і хронологічний феномени: сьогоднішній зміст російського «Історико-культурного стандарту» стосовно організації сучасних форм викладання історії в школі та ціннісних вимірів історичної пам'яті виразно спрямований у минуле, заснований на засадах історичної науки часу появи «Істории Всесоюзной Коммунистической партії (большевиків). Краткий курс» [11].

Посібник, створений під безпосереднім керівництвом Й. В. Сталіна 80 років тому майже до самого розпаду СРСР визначав філософію, дидактичні підходи та зміст викладання і вивчення історії. Без перебільшення Короткий курс став ідеологічним еталоном при оцінці та ціннісному вимірі історичних подій, призначення «героїв» вітчизняної історії, заглушав критичне мислення та всіляку пам'ять щодо власного минулого народів багатонаціональної радянської держави.

Від початку 1930-х рр. простежується тенденція законодавчого закріплення історичної науки як важливої частини ідеології та пропаганди радянської держави і перетворення її на державний інструмент із метою повного контролю та підкорення суспільної свідомості ідеологічним канонам, догмам, пропаганді. Шкільний підручник історії в ідеологічній конструкції влади в СРСР та сучасній Росії був і є виключною прикладною функцією державного управління. Це засвідчує вперше ухвалений Всесоюзною урядовою комісією підручник з історії — «Краткий курс по истории СССР» (1937), створений за дорученням ЦК ВКП(б) та безпосередньою участю Й. В. Сталіна. Він, як згодом і «Краткий курс ВКП(б)» (1938), концептуально відповідав політиці партії у визнанні «правильними» історичних фактів, подій, персоналій тощо. Прикметно, що сучасний голова Російського історичного товариства, директор Служби зовнішньої розвідки РФ С. Є. Нарішкін, виступаючи з нагоди 5-ї річниці відновлення діяльності цього товариства наголосив, що історія повинна стати обов'язковим предметом єдиного державного іспиту для всіх випускників шкіл.

Із 2012 р. в Росії розпочався процес підготовки «Концепції нового учебно-методического комплекса по отечественной истории» (далі — УМК), яка базуватиметься на «ИМК»¹ [14]. В її засновку лежить виконання доручення Президента РФ В. В. Путіна. Одним із призначень документа є створення єдиної науково-методичної основи для локальних навчальних програм і підручників для середньої школи.

У філософсько-світоглядному сенсі процеси, що відбуваються у сучасній Російській Федерації, поєднують логіку створення підручників з історії СРСР, «ИКС» — із Коротким курсом ВКП(б). Це простежується, на наш погляд, у методах організації процесу, державно-політичних директивах щодо змісту підручників і залученні до їх підготовки найвищих державних і наукових діячів. Події періоду 1931–1938 і 2012–2017 рр., наведені у таблиці, відповідно — ліворуч і праворуч. Дидактична складова в обох випадках відходить на інший план².

1931 р.

5 вересня ухвалено Постанову ЦК ВКП(б) «О начальной и средней школе», в якій пропонується «немедленно организовать научно-марксистскую проработку программ, обеспечив в них точно очерченный круг систематизированных знаний».

2012 р.

Президент РФ В. В. Путін із ініціативи директора Інституту всесвітньої історії РАН, голови Асоціації вчителів історії та суспільствознавства О. Чубарьяна доручив уряду (№ Пр-1334 від 21.05.2012 р.) створити загальну модель єдиних підручників з історії, уникнувши «подвійних тлумачень».

1932 р.

25 вересня ухвалено Постанову ЦК ВКП(б) «Об учебных программах и режиме в начальной и средней школе».

10 грудня Політбюро розглянуло записку зав. відділом культури і пропаганди ЦК ВКП(б)

2013 р.

5 квітня Президія Російського історичного товариства затвердила склад робочої групи (36 осіб) із підготовки «Концепції нового учебно-методического комплекса по отечественной истории», яку очолив С. Є. Нарішкін³.

¹ Перші стандарти зі шкільної освіти в РФ були прийняті у 2004 р.

² Ліва частина таблиці побудована за інформацією російського дослідника доктора історичних наук, професора Брянського державного університету А. М. Дубровського, а також інформацією з інших джерел [8].

³ С. Є. Нарішкін на той час — Голова Держдуми Федерального Зібрання РФ, голова Російського історичного товариства, нині — Директор Служби зовнішньої розвідки РФ. Слід зазначити, що С. Є. Нарішкін як Голова Держдуми РФ безпосередньо причетний до анексії Криму та агресії Росії на Південному Сході України в 2014 р.

А. І. Стецького та К. Николаєвої «Об отсутствии постоянных элементарных учебников в начальной школе и средней школе». Йшлося про створення постійного посібника з історії.

1933 р.

2 квітня Комісія Наркомосу прийняла рішення про створення посібника з історії Росії та СРСР (М. М. Ванаг, Д. О. Граве, Г. М. Панкратова, В. М. Бернадський) і проведення цього завдання через ЦК ВКП(б). Йшлося про оформлення вітчизняної історії як окремого предмета у шкільному курсі.

1934 р.

5 та 20 березня відбулися засідання Політбюро ЦК ВКП(б), на яких розглянуті питання про організацію викладання історії. В. І. Сталін підтримав ідею про «стабільний» посібник і акцентував на його ролі у формуванні масової історичної свідомості. Зокрема, на необхідності нового висвітлення історії країни, нового розуміння предмета історії — з державними діячами, історичними особами, політичною історією; зміною оцінки діяльності окремих монархів, висвітленні подій політичної історії з обов'язковим закріпленням в пам'яті учнів важливих історичних явищ, історичних

Серед робочої групи є відомий російський історик В. О. Ніконов⁴. У розробці документа взяло участь Міністерство освіти і науки РФ. Концепцію та її складову, «ИКС», затверджено 30 жовтня 2013 р. на засіданні президії Російського історичного товариства [16].

Під поняття «єдиний», «єдина» підпадає єдина концепція (УМК), закладена в підручниках з російської історії для 5–11 класів середньої школи. «ИКС» «містить принципові оцінки ключових подій минулого, основні підходи для викладання історії у сучасній школі з переліком рекомендованих тем, понять і визначень, подій та персоналій» [14]. Такий підхід, на думку авторів, унеможливило подвійні тлумачення, взаємовиключні трактовки історичних подій, що сприятиме патріотичному вихованню молодого покоління.

2014 р.

1 лютого за підсумками зустрічі з розробниками Концепції (16.12.2103) В. В. Путін видав чергове доручення. Один із його 8 пунктів пропонує: «Уряду Російської Федерації спільно з Російським історичним товариством надати у встановленому порядку пропозиції з організації спільної роботи російських та іноземних педагогічних і наукових співробітників із метою вироблення

⁴ В. О. Ніконов — голова комітету Держдуми РФ з питань освіти, голова правління фонду «Русский мир», онук В. М. Молотова, одного з організаторів терору в колишньому СРСР і соратника Й. В. Сталіна, автор кількох робіт про В. М. Молотова.

діячів, хронологічних дат. Висловлена також думка про історичну роль російського народу. За результатами цих засідань 15 травня прийнято Постанову РНК СРСР та ЦК ВКП(б) «О преподавании гражданской истории в школах СССР», зокрема про підготовку підручників з історії стародавнього світу, середніх віків, нової історії, історії СРСР, нової історії залежних і колоніальних країн. Персонально визначені відповідні робочі групи. Також з 1 вересня 1934 р. поновлено історичні факультети у складі Московського та Ленінградського університетів [20]. 8 серпня з приводу конспекту посібника з історії СРСР висловили свої зауваження Й. В. Сталін, А. О. Жданов та С. М. Кіров. Нищівній критиці була піддана «група Ванага»⁵ — доктора історичних наук, заступника директора Інституту історії АН СРСР, учня М. М. Покровського, який очолював підготовку проекту. Ці зауваження були оприлюднені лише у січні 1936 р.

1936 р.

Публікація повного тексту зауважень І. В. Сталіна, А. О. Жданова, С. М. Кірова щодо попереднього посібника М. М. Ванага (газета «Правда», 27.01.1936).

4 березня оприлюднено Постанову РНК СРСР та ЦК

об'єктивних підходів до оцінки історичних фактів» [17].

2015 р.

15 травня на засіданні науково-методичної ради Міністерства освіти та науки було озвучено результати історико-культурної експертизи підручників з історії Росії. До федерального переліку лінійки підручників з історії Росії включено підручники, що проходили конкурс від видавництва «Просвещение», «Дрофа» (з 6 по 9 та з 10 по 11 класи), та видавництва «Русское слово» (з 6 по 9 класи) і які становлять ядро шкільної історичної освіти. Із федерального переліку виключені всі (38) попередні підручники з історії Росії [21].

12 травня російські парламентарі внесли законопроект «Про внесення змін до Федерального закону «Про освіту в Російській Федерації» та Федерального закону «Про контрактну систему закупівель товарів, робіт, послуг для забезпечення державних і муніципальних потреб» у частині поновлення єдності освітнього простору та реалізації державної політики в галузі освіти Російської Федерації».

Змістом пропозицій, на противагу створення «лінійки підручників», новацією виглядає повернення до базових шкільних підручників з історії Росії з єди-

⁵ М. М. Ванага та іншого члена авторського колективу підручника С. А. Піонтовського було репресовано та розстріляно в 1937 р.

ВКП(б) «Об организации конкурса на лучший учебник для начальной школы по элементарному курсу истории СССР с краткими сведениями по всеобщей истории». Проект постанови готувався М. І. Бухарінім. Підкреслимо, що головним завданням робочої групи⁶ була «правильна розробка і правильне узагальнення історичних подій, що підводитиме учня до марксистського розуміння історії».

Над підручником працював авторський колектив кафедри історії СРСР Московського державного педагогічного інституту під керівництвом професора А. В. Шестакова. У редагуванні та внесенні поправок до тексту підручника взяв участь Й. В. Сталін. Ним було запропоновано замінити перше слово назви «Элементарный курс истории СССР с краткими сведениями по всеобщей истории» на «краткий», сформульовано оцінку діяльності Івана Грозного, руху Шамиля та дегероїзовано його власний образ (товариш Сталін перетворився в учня Леніна), викрито ворогів СРСР Троцького та його «презренных друзей Рыкова и Бухарина» тощо. У назві «Жовтнева революція» слово «пролетарська» було замінено на «соціалістична». Підручник посів 2-ге місце у конкурсі, перша премія не була присуджена нікому.

ною канонічною версією історії країни.

2016 р.

Перші три лінійки УМК підручників з історії Росії, розроблених відповідно до вимог «ИКС» і Федерального державного освітнього стандарту, були включені Міністерством освіти та науки РФ до шкільної програми на 2015–2016 н. р., зокрема авторів І. Л. Андрєєва, О. В. Волобуєва, А. А. Данилова та ін. Перелік підручників переглядається на кожний навчальний рік.

2017 р.

Ідея єдиного базового «канонічного» підручника з історії Росії насичена подихом дискусій політичного та професійного простору Росії. Характерною є ситуація навколо внесеного у 2015 р. від фракції «Єдина Росія» законопроєкту «Про внесення змін до Федерального закону «Про освіту в Російській Федерації» та Федерального закону «Про контрактну систему закупівель товарів, робіт, послуг для забезпечення державних та муніципальних потреб» у частині поновлення єдності освітнього простору та реалізації державної політики в галузі освіти Російської Федерації». Зауважимо, що цей законопроєкт критикувався

⁶ Марксистське розуміння історії не врятувало від розстрілу у 1937–1938 рр. вісьмох із десяти членів комісії.

1937 р.

Завершено роботу над підручником із історії СРСР для 3-го та 4-го класів середньої школи. У серпні газета «Правда» вийшла з редакційною статтею під заголовком «Знать историю народов СССР». У ній зазначалося, що «этим учебником открывается широкое и плодотворное изучение и преподавание одной из важнейших наук в системе общего образования и политического воспитания советского гражданина — науки истории» [9].

Громадською радою при Міністерстві освіти РФ, не підтриманий урядом РФ, але станом на листопад 2017 р. не знятий з порядку денного Держдуми РФ.

Запропоноване порівняння підтверджує державно-директивний підхід до поглядів на власну історію та створення відповідного підручника в часи СРСР та у сучасній Росії. У цьому контексті варто привернути увагу до окремих складових цього процесу — «Концепції нового учебно-методического комплекса по отечественной истории» та «Историко-культурного стандарта».

«Концепция нового учебно-методического комплекса по отечественной истории» закладає загальну філософію шкільної освіти з історії Росії та являє собою її наукову основу. «Историко-культурный стандарт» є складовою УМК і містить принципові оцінки ключових подій минулого, основні підходи до викладання вітчизняної історії, визначає перелік тем, понять, термінів і персоналій⁷, що рекомендовані до вивчення. Складається із дев'яти розділів, побудованих за хронологічним принципом — від «Стародавньої Русі до Російської держави» (розділ I) до «Російська Федерація у 1991–2012 роках» (розділ IX). Документ завершує «Приближенный перелік «складних питань історії Росії» (усього їх 20) [14].

Важливе місце в УМК відводиться антропологічному підходові та ролі особистості в історії, бо «...саме людський вимір історії прищеплює інтерес і повагу до своєї історії, є джерелом і інструментом формування у молодого покоління особистісного, емоційно пофар-

⁷ До прикладу, до лінійки підручників (6–10 класи, видавництво «Просвещение»), підготовлених під редакцією академіка РАН А. В. Торкунова, увійшло 842 персоналії з вітчизняної та закордонної історії.

бованого сприйняття минулого... Тому особливо важливо, щоб у підручниках було відображено присутність людини в конкретних подіях» [14]. Не викликає сумніву дієвість такого пізнавального підходу, що прищеплює інтерес і повагу до своєї історії, формує ціннісні орієнтири та мотиви поведінки людей.

З цією метою до кожного із зазначених розділів «ИКС» додається перелік рекомендованих імен — «Персоналії», загалом понад 600 осіб, серед яких влада унормувала наступні категорії діячів: державні та військові, громадські та релігійні, культури, науки й освіти. Окремим особам, як видатним, так і звичайним людям, присвячуються біографічні довідки.

Основну біографічну інформацію щодо рекомендованих персоналій учень отримує з тексту підручника. Перелік персоналій подається на початку кожного параграфа⁸. Так, основному тексту § 10 передують імена: «Н. И. Бухарин, М. И. Калинин, Л. Б. Каменев, В. И. Ленин, И. В. Сталин, Л. Б. Троцкий». Далі ці та інші імена із зазначенням посади, виду діяльності, років життя тощо вводяться до відповідного контексту параграфа (уроку). Частина інформації учень отримує у результаті самостійної роботи. Це аналіз епіграфів до параграфів, документів; питання в середині та наприкінці параграфів⁹, додаткові завдання¹⁰, відповіді на які можна знайти у додаткових посібниках та електронних ресурсах.

Головна роль у знайомстві учнів із біографіями співвітчизників відводиться вчителю¹¹. Його громадянська позиція, вміння перебороти об'єктивні труднощі у викладанні шкільного курсу, заохотити до персональної історії в межах патріотичного дискурсу сприяє розумінню складних сторінок історії, формуванню в учнів громадянської та національної ідентичності, осмисленню досвіду російської історії як частини світової. При цьому оцінку історичних подій, персоналій тощо дидактика федеральних підручників залишає за учнями [14].

---

⁸ Наведені приклади прив'язані до посібника «История России. Начало XX – начало XXI в.» (Волобуев О. В., Карпачёв С. П., Романов П. Н.), що входить до федерального переліку посібників, рекомендованих до використання при реалізації програм загальної освіти [5].

⁹ Скажімо: «Кто такой А. Я. Вышинский? Чем необычна его биография и какую роль он сыграл в эпоху сталинского террора?»

¹⁰ Скажімо: «Подготовить сообщения об А. И. Деникине, А. В. Колчаке, М. В. Фрунзе, П. Н. Краснове».

¹¹ На допомогу вчителю кожна лінійка підручників супроводжується хрестоматіями, методичними посібниками для вчителів та іншими допоміжними й довідковими матеріалами, що дають змогу сформулювати єдиний науковий історико-освітній простір та створити пафос творення, «позитивний настрій в сприйнятті героїв вітчизняної історії» [14].

Зазначені підходи виглядають непростою проблемою: у який спосіб поєднати спільне розуміння складних і суперечливих історичних подій та осіб між учнем, якому надаються значні можливості та дидактичний простір, і вчителем, директивно обмеженим в оціночних судженнях. Вчергове виникає світоглядна проблема ціннісних вимірів історичної пам'яті, від якої залежатиме мораль сучасних і наступних поколінь країни.

Звернімося до прикладу «Персоналій» «ИКС» у частині «державні і військові діячі» для двох періодів історії, обов'язково рекомендованих для вивчення в 10-му класі.

Раздел 5:

Россия в годы «великих потрясений». 1914–1921 гг.¹²:

Государственные и военные деятели: В. К. Блюхер, С. М. Будённый, К. Е. Ворошилов, П. Н. Врангель, А. И. Деникин, Ф. Э. Дзержинский, М. В. Родзянко, М. И. Калинин, С. С. Каменев, А. Ф. Керенский, П. Н. Краснов, В. И. Ленин, А. В. Луначарский, Г. Е. Львов, Н. И. Махно, П. Н. Милоков, Николай II, Я. М. Свердлов, П. П. Скоропадский, Л. Д. Троцкий, М. Н. Тухачевский, М. В. Фрунзе, В. И. Чапаев, Н. Н. Юденич.

Общественные и религиозные деятели, деятели культуры, науки и образования: А. Н. Бенуа, А. А. Блок, В. Д. Бонч-Бруевич, О. М. Брик, И. И. Бродский, Е. Б. Вахтангов, Н. И. Вавилов, В. И. Вернадский, М. Ф. Гнесин, А. М. Горький, Н. Е. Жуковский, В. Г. Короленко, Б. М. Кустодиев, В. В. Маяковский, В. Э. Мейерхольд, Д. С. Моор, М. Н. Покровский, патриарх Тихон, А. Е. Ферсман, Ф. А. Цандер, Ф. И. Шаляпин, Д. Д. Шостакович, С. М. Эйзенштейн.

Раздел 6:

Советский Союз в 1920–1930 гг.:

Государственные и военные деятели: А. С. Антонов, Л. П. Берия, Н. И. Бухарин, К. Е. Ворошилов, А. Е. Егоров, Н. И. Ежов, Г. К. Жуков, Г. Е. Зиновьев, Л. М. Каганович, М. И. Калинин, Л. Б. Каменев, С. С. Каменев, С. М. Киров, Г. М. Кржижановский, Н. К. Крупская, В. И. Ленин, М. М. Литвинов, А. В. Луначарский, А. И. Микоян, В. М. Молотов, Г. К. Орджоникидзе, А. И. Рыков, Г. Я. Сокольников, И. В. Сталин, Л. Д. Троцкий, М. Н. Тухачевский, И. П. Уборевич, М. Я. Фрунзе, Г. В. Чичерин, Е. М. Ярославский.

Деятели культуры, общественные деятели: Г. В. Александров, П. Н. Ангелина, А. А. Ахматова, И. Э. Бабель, Д. Бедный, М. А. Булгаков, А. М. Горький, В. С. Гризодубова, А. П. Довженко, И. О. Ду-

¹² Наведений перелік імен додано до розділів 5 і 6 «ИКС» за Концепцією УМК [14].

наевский, С. А. Есенин, М. М. Зощенко, Н. А. Изотов, И. Ильф, А. М. Коллонтай, П. Ф. Кривонос, В. В. Маяковский, В. Э. Мейерхольд, В. И. Мухина, Л. П. Орлова, Е. Петров, Б. А. Пильняк, А. П. Платонов, С. С. Прокофьев, В. И. Пудовкин, М. М. Раскова, А. Г. Стаханов, В. Е. Татлин, А. Н. Толстой, А. А. Фадеев, Н. К. Черкасов, В. П. Чкалов, М. А. Шолохов, А. В. Щусев, С. М. Эйзенштейн, И. Г. Эренбург.

Деятели науки: Н. И. Вавилов, С. И. Вавилов, В. И. Вернадский, И. М. Губкин, А. Ф. Иоффе, П. Л. Капица, А. С. Макаренко, С. Ф. Платонов, М. Н. Покровский, Н. Н. Поликарпов, Н. А. Семашко, П. А. Сорокин, Е. В. Тарле, Ф. В. Токарев, А. Н. Туполев, О. Ю. Шмидт, А. С. Яковлев.

У наведеному «Переліку» переважають державні та військові діячі (41 %) як невід’ємна складова політичної історії країни.

Відомо, що антропологічна складова завжди пов’язана з моральним змістом гуманітарного знання. Тому ціннісні виміри оцінки діяльності діячів, внесених до переліку «ИКС», від яких залежатиме мораль сучасних і наступних поколінь, виглядають парадоксальними. Близько половини з цієї категорії були творцями та виконавцями сталінських репресій, інші — їхніми жертвами. У політичній історії того часу право визначати, хто є «державним та військовим діячем» або хто стане «зрадником», належало «вождям» — Сталіну, Леніну, Троцькому та ін. Зміст майбутньої дефініції визначався політичною доцільністю. Типова доля маршала М. М. Тухачевського, звинуваченого під час «великого терору» у т. зв. «антисоветской троцкистской военной организации» та страченого у 1937 р. Його реабілітовано у 1957 р. «за відсутністю складу злочину». Водночас постать маршала М. М. Тухачевського відома злочинами проти російського, українського, польського та інших народів у 1918–1921 рр. Хто відповідатиме за формування уявлення про ціннісні оцінки діяльності історичної особи Тухачевського — учні чи вчителі?

У контексті еволюції «вожді-зрадники», що залежатиме від політичного керівництва держави, наведемо окремі імена із зазначених у відповідному параграфі підручника з історії Росії для 10-го класу (§ 7–8). Так, імена вчених М. О. Бердяєва, М. О. Лосського, П. О. Сорокіна, О. О. Кізеветтера, І. О. Ільїна, С. М. Булгакова опинилися у контексті: «...предпочли уехать за границу. В 1922 г. были арестованы и высланы из страны ученые, чьи имена составили золотой фонд не только отечественной, но и мировой науки (Н. А. Бердяев, Н. О. Лосский, П. А. Сорокин, А. А. Кизеветтер, И. А. Ильин, С. Н. Булгаков и др.)».

Коротко прокоментуємо наведений приклад. Імена філософів М. О. Бердяєва, М. О. Лосського, І. О. Ільїна, С. М. Булгакова, ви-

знаних в Росії та світі представників філософської думки, а також інших філософів у рекомендованому списку відсутні. Інформація про висилку цвіту російської (і не тільки) інтелігенції за межі Росії подається через безособові дієслова «были арестованы и высланы». Нагадаємо, що «операція» по висилці «колишніх людей», «антирадянської інтелігенції» проводилася за ініціативою і під безпосереднім контролем В. І. Леніна [6] — «головного теоретика партії», з непохитним авторитетом якого безсумнівно згодні автори підручника (глави 1 та 2).

У деяких випадках у підручнику описові подій, в яких згадується особа, передує коротка анотація. Наприклад, «И. В. Сталин — революционер-большевик, фактический глава Советского государства с середины 1920-х гг., с чьим именем нередко связываются многие успехи и неудачи советской власти» (§ 10).

Зазначимо, що в «ИКС» серед переліку «складних питань» російської історії три мають безпосередній стосунок до оцінки особи Й. В. Сталіна. Це: «Причины, последствия и оценка установления однопартийной диктатуры и единовластия И. В. Сталина, причины репрессий», «Оценка внешней политики СССР накануне и в начале Второй мировой войны» та «Цена победы СССР в Великой Отечественной войне». Нові підручники історії не виправдовують репресії, але визнають, що без них було б неможливе існування того суспільства, за побудову якого сьогоднішні школярі (а за 5–10 років — політичні діячі, військові, просто пересічні громадяни Росії) повинні пишатися Сталіним. Наведемо лише один дивовижний приклад у визначенні терору як прагматичного інструменту керування країною, що свідчить про збіг з 1930-ми роками. Це оцінка репресій 1930-х рр. як боротьба з «пятой колонной», що сприяла перемозі у Великій вітчизняній війні: «В 1937 г. осложнилась международная обстановка. Гражданская война в Испании, вторжение Японии в Китай свидетельствовали о нарастании опасности новой мировой войны. В этих условиях Сталин принял решение о генеральной чистке советского общества от потенциальной „пятой колонны“»¹³.

До прикладів прихованої ресталінізації слід віднести навчальний посібник О. В. Хлевнюка¹⁴ «И. В. Сталин: портрет на фоне эпохи».

¹³ Цитату з підручника для 10-го класу під редакцією академіка РАН А. В. Торкунова надає Н. Потапова, доцент Європейського університету в Санкт-Петербурзі [3]. Зазначимо також, що до підручника «История России» (10-й клас) цього ж творчого колективу включено Олімпіаду в Сочі та приєднання до Росії Криму.

¹⁴ О. В. Хлевнюк — доктор історичних наук, професор Науково-дослідного університету «Высшая школа экономики», член творчого колективу А. В. Торкунова, автор твору «Сталин. Жизнь одного вождя» (2015, видавництво «Corpus»).

В презентаційному блоці подається коротка біографія, початок політичної діяльності, основні напрями політики (колективізація, індустріалізація, духовне життя), Друга світова війна, повоєнний устрій, створення культу особи Сталіна (коментар до с. 19: «Советская пропаганда создала вокруг Сталина полубожественный ореол непогрешимого «великого вождя и учителя». Он поставил себя наравне с др[угими] людьми, он был выше их, он приравнял себя к «Создателю мира» (Богу)»). У підсумках до презентаційного блоку зазначається: «Итак, в завершение работы нужно сделать вывод. Сталин — личность неоднозначная, яркая. В годы его правления СССР был великой державой, но все это достигалось жизнями многих людей. Кто знает, как бы сложилась история России без Сталина, но именно он смог создать и содержать эту МОГУЧУЮ страну, а вот насчет методов достижения можно и поспорить. Так или иначе, нельзя представить истории Российского государства без Иосифа Сталина!» [10].

Політизація російської історії проникла не тільки в шкільні підручники — вона зачепила різні суспільні практики та норми, пов'язані з регулюванням колективної пам'яті. У позашкільній практиці учні стикаються з дійсністю, що повертає у 1930-ті рр. Зокрема, для встановлення «історичної справедливості» в 2009 р. у Москві у вестибюлі метро «Курская кольцевая» відновлена фраза з гімну СРСР: «Нас вырастил Сталин / На верность народу / На труд и на подвиги / Нас вдохновил!», замість попередньої — «Сквозь грозы сияло нам солнце свободы / И Ленин великий нам путь озарил / На правое дело он поднял народы / На труд и на подвиги нас вдохновил», яка з'явилася в 1961 р. після засудження культу особи Й. В. Сталіна. Така практична ресталінізація на завтра може повернутися у нові шкільні підручники.

Інший приклад втручання в колективну пам'ять — створення музеїв просто неба під безпосереднім патронатом відповідних політичних сил. Після зникнення СРСР Й. В. Сталіну в Росії встановлено більше сотні монументів, меморіальних дощок, стел тощо. В Москві з ініціативи та за фінансової підтримки Російського військово-історичного товариства (голова — міністр культури РФ В. Р. Медінський), фонду «Русский мир» (голова — В. О. Ніконов) відкрито «Алею правителів» від Рюрика до Б. М. Єльцина (41 бюст), куди приходять школярі для закріплення сакральної моделі безперервності історичної політики Росії. У вересні 2017 р. у Москві відкрито пам'ятник конструктору М. Т. Калашникову, який створив знаряддя вбивства — автомат, що отримав його ім'я. У своїй промові на відкритті пам'ятника «оружейнику Калашникову» міністр куль-

тури РФ В. Р. Мединський назвав автомат «культурним брендом Росії».

Для завершення загальної картини знайомства з «ИКС» перелічено деякі зі «складних питань історії», в минулому спільних для України та Росії, навколо яких ведуться сучасні політичні, інтелектуальні, меморіальні війни, війни пам'яті. Це «київська спадщина» («образование Древнерусского государства и роль варягов в этом процессе»; «существование древнерусской народности и восприятие наследия Древней Руси как общего фундамента истории России, Украины и Беларуси»), визвольна війна українського народу під проводом Богдана Хмельницького («присоединение Украины к России (причины и последствия»¹⁵); «причины, последствия и оценка падения монархии в России, прихода к власти большевиков и их победы в Гражданской войне»), національне питання («характер национальной политики большевиков и ее оценка; советская федерация как форма решения национального вопроса с правом свободного выхода союзных республик из состава СССР»), причини, наслідки та оцінка встановлення однопартійної диктатури та особистої влади Й. В. Сталіна, Друга світова війна (Велика вітчизняна війна 1941–1945 рр.) тощо.

За кожним із зазначених «складних питань» постають відповідні суспільно-політичні дискурси, історичні традиції, суспільні ідеали, конкретні постаті минулого та сучасності, які стосуються сфери захисту національних інтересів і політики національної пам'яті. У цих питаннях закладено «величезний резерв» для фальшування історії.

Зміст історичної освіти в контексті національної історіографії, факти викривлення історії та їх втілення в науковій, освітній і виховній галузях не залишилися осторонь уваги українських учених, зокрема пов'язаних із освітянською сферою — О. А. Удада, І. Б. Гирича, Ф. Г. Турченко, С. С. Батуриної, В. А. Брехуненка та ін. [1, 2, 4, 7, 22, 23].

Росія своєрідно намагається дотримуватися «історичної правди». Із 2009 по 2012 р. там існувала Комісія з протидії фальсифікації історії на шкоду інтересам Росії при Президентові РФ. Серед її завдань відомий уже нам її голова С. Є. Нарішкін особливо наголошував, що «...фальсифікована історія проникає до багатьох кабінетів керівників партійних груп і навіть керівників сусідніх держав, які намагаються замість налагодження нормального діалогу з Росією, організації взаємовигідного співробітництва, пред'явити

¹⁵ «Важливість» цього питання підкреслювали ще ідеологи підручника «Короткий курс истории СССР» для учнів 3-го і 4-го класів (1937) [8, с. 228].

Росії всілякі територіальні, політичні, матеріальні претензії. Ми, звісно, допустити цього не можемо» [13, с. 75].

В інтересах «історичної правди» створено низку правових механізмів із «протидії фальсифікації історії», серед яких — Федеральний Закон РФ від 25.07.2002 р. № 114-ФЗ «Про протидію екстремістській діяльності», стаття тринадцята якого передбачає визначення судом «інформаційних екстремістських матеріалів», список яких оприлюднюється Мін'юстом. Із моменту дії цього закону, станом на 15 липня 2017 р., оприлюднено 4221 такий матеріал [25]. Серед них за № 1152 у ньому наводиться книга українських істориків Ю. Шаповала, В. Пристайка, В. Золотарьова «ЧК-ГПУ-НКВД в Україні: особи, факти, документи», яку у 2011 р. Міщанський районний суд міста Москви визнав «екстремістським матеріалом». За оцінками українських, російських та європейських істориків, підготоване українськими дослідниками на високому науковому рівні видання складається із біографічних довідок на керівників органів безпеки того часу та відповідних документів із архіву Служби безпеки України щодо їхньої участі у політичних репресіях, організації Голодомору тощо.

У підсумках зазначимо: «Історико-культурний стандарт» являє собою стару / нову стратегію легітимізації втручання держави в історичну політику щодо шкільної освіти та виховання громадян країни. Провадження «ИКС» в життя проводиться із залученням адміністративних і фінансових ресурсів держави. Це дало змогу закласти в директивний документ комплекс ідеологічних монопольних інтерпретацій щодо трактування та оцінки подій, діяльності історичних осіб, стосовно яких у суспільстві відсутній консенсус і які залишаються предметом дискусій.

Зрозуміле актуальне для сьогодення кардинально відмінне українське та російське бачення та трактування конструкту історичної пам'яті народів і власних образів минулого, серед яких — пам'ять про спільні сторінки історії та історичних діячів. На нашу думку, експерименти щодо підпорядкування історичної пам'яті та національної ідентичності критеріям політичної доцільності у вихованні підростаючого покоління в душі, вигідному замовникові, виглядають суперечливими за сутністю, але їх втілення у життя матиме непередбачувані наслідки.

Гадаємо, викладач історії у своїй професійній діяльності повинен додержуватися демократичних позицій, володіти свободою обирати підручники, мати інтелектуальну незалежність у потрактуванні процесів і подій із додержанням демократичних принципів і понять.

Свого часу В. І. Попик у статті «Біографістика та дослідження українсько-російських історичних і культурних взаємозв'язків»

(2009) визначив комплекс дослідницьких завдань у контексті біографіки та біографістики, що потребують спеціальної поглибленої розробки [18]. До кола актуальних завдань слід долучити напрям використання біографічної інформації, форм і способів її відображення у художніх, пізнавальних, довідкових виданнях для дітей і юнацтва та шкільних підручниках з історії та літератури¹⁶.

У своєму активі Інститут біографічних досліджень НБУВ має практичний досвід підходу до критеріїв відбору історичних персоналій до першої сотні, трьохсот, п'ятисот, тисячі тощо діячів, котрі можуть презентувати минуле України. Цей досвід може бути корисним при формуванні списку персоналій для різних періодів історії України, регіональної історії для шкільних підручників та їх синхронізації із всесвітньою історією. Такий проект можна започаткувати разом із Міністерством науки і освіти України, Інститутом історії України НАН України, Українським інститутом національної пам'яті тощо.

1. Батуріна С. С. До питання про представлення української історії в дидактичній літературі Російської Федерації [Текст] / С. С. Батуріна // Історіограф. дослідження в Україні. – Київ, 2012. – Вип. 21. – С. 315–334.
2. Батуріна С. С. Українська історія в сучасних російських підручниках з історії (2009–2015 рр.) [Текст] / С. С. Батуріна // Там само. – Київ, 2016. – Вип. 26. – С. 468–482.
3. Беглость неизбежна. Историки и преподаватели о том, как учебники влияют на школьников [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zapovednik.space/material/beglost-neizbezhna> (дата обращения 01.01.2017). – Название с экрана.
4. Брехуненко В. А. Війна за свідомість. Російські міфи про Україну та її минуле [Текст] / В. А. Брехуненко. – Київ, 2017. – 280 с.
5. Волобуев О. В. История России. Начало XX – начало XXI в. X класс : учебник [Текст] / О. В. Волобуев, С. П. Карпачёв, П. Н. Романов. – Москва : Дрофа, 2016. – 376 с.
6. Высылка вместо расстрела. Депортация интеллигенции в документах ВЧК – ГПУ. 1921–1923 [Текст] / Вступ. ст., сост. В. Г. Макарова, В. С. Христофорова; комент. В. Г. Макарова. – Москва : Русский путь, 2005. – 544 с.
7. Гирич І. Концептуальні проблеми історії України [Текст] / І. Б. Гирич. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 224 с.

¹⁶ Цей напрям успішно розробляється старшим науковим співробітником Інституту біографічних досліджень НБУВ кандидатом історичних наук Н. П. Марченко.

8. *Дубровский А.* Власть и историческая мысль в СССР (1930–1950-е гг.) [Текст] / А. Дубровский. – Москва : Политическая энциклопедия, 2017. – 622 с. – (Серия: История : история сталинизма).
9. Знать историю народов СССР [Текст] // Правда. – 1937. – 22 августа. – С. 1.
10. Иосиф Виссарионович Джугашвили (Сталин) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.myshared.ru/slide/377442/> (дата обращения 01.01.2017). – Название с экрана.
11. История Всесоюзной Коммунистической партии (большевики): краткий курс [Текст] / под редакцией Комиссии ЦК ВКП(б); одобрен ЦК ВКП(б). – Изд-во ЦК ВКП(б) «Правда», 1938. – 351 с.
12. *Касьянов Г. В.* Россия — Украина: Как пишется история : диалоги — лекции — статьи [Текст] / Г. В. Касьянов, А. И. Миллер. – Москва : РГГУ, 2011. – 306 с.
13. *Кикнадзе В. Г.* История второй мировой войны: противодействие попыткам ее фальсификации и искажения в ущерб международной безопасности [Текст] / В. Г. Кикнадзе // Вестник МГИМО-Университета. – Москва, 2015. – № 4. – С. 74–82.
14. Концепция нового учебно-методического комплекса по отечественной истории [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://минобрнауки/документы/3483> (дата обращения 01.01.2017). – Название с экрана.
15. *Миллер А. И.* Россия : власть и история / А. И. Миллер // Pro et Contra. – Москва, 2009. – Вып. 13, № 3–4. – С. 6–23.
16. О ходе выполнения поручения Президента Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://docs.cntd.ru/document/499078095> (дата обращения 01.01.2017). – Название с экрана.
17. Перечень поручений по итогам встречи с разработчиками концепции нового учебно-методического комплекса по отечественной истории [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kremlin.ru/acts/assignments/orders/20147> (дата обращения 01.02.2014). – Название с экрана.
18. *Попик В. І.* Біографістика та дослідження українсько-російських історичних і культурних взаємозв'язків [Текст] / В. І. Попик // Укр. біографістика. – Київ, 2009. – Вип. 5. – С. 7–49.
19. *Попик В. І.* Знакові постаті національної історії та культури [Текст] / В. І. Попик // Укр. біографістика. – Київ, 2016. – Вип. 14. – С. 8–28.
20. Проект «Исторические материалы» [Электронный ресурс]. –

- Режим доступа : URL:<http://istmat.info/node/40824> (дата обращения 9.10. 2015). – Название с экрана.
21. Протокол заседания Научно-методического совета по учебникам Минобрнауки РФ от 15.05.2015 № НТ–16/08 пр. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ippk.ru/attachments/article/4066/History_DROFA-2015.pdf (дата обращения 01.01.2017). – Название с экрана.
  22. Турченко Ф. Г. Україна — повернення історії. Генеза сучасного підручника [Текст] / Ф. Г. Турченко. – Київ : Генеза, 2016. – 104 с.
  23. Удод О. А. Зміст української історичної освіти в сучасній російській історіографії: стереотипи і міфи [Текст] / О. А. Удод // Образ іншого в сусідніх історіях: міфи, стереотипи і наукові інтерпретації : матеріали між нар. наук. конф., Київ, 15–16 грудня 2005 р.) / упорядн. і наук. ред. Г. В. Касьянов. – Київ : НАН України, 2008. – С. 161–168.
  24. Донин А. Н. Учебники истории: прошлое и настоящее [Текст] / А. И. Донин // История и историческая память : меж вуз. сб. науч. тр. – Саратов : Изд-во Саратов. Ун-та, 2010. – Вып. 1. – С. 31–39.
  25. Федеральный закон от 25 июля 2002 г. № 14-ФЗ «О противодействии экстремистской деятельности» (с изменениями и дополнениями) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://base.garant.ru/12127578/> (дата обращения 01.01.2017). – Название с экрана.
  26. Чудакова М. Что требует от нас год 100-летия Октября? [Текст] / М. Чудакова // Культура и власть в СССР. 1920–1950-е годы : материалы IX междунар. конф. СПб, 24–26 октября 2016 г. – Москва : Политическая энциклопедия; Президентский центр Б. Н. Ельцина, 2017. – С. 111–117.

REFERENCES

1. Baturina, S. S. (2012). *Do pytannia pro predstavlennia ukrainskoi istorii v dydaktychnoi literaturi Rosiiskoi Federatsii* [On the issue of the presentation of Ukrainian history in the didactic literature of the Russian Federation]. In *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini*. (Vol. 21, pp. 315–334). Kyiv. [In Ukrainian].
2. Baturina, S. S. (2016). *Ukrainska istoriia v suchasnykh rosiiskykh pidruchnykakh z istorii (2009–2015 rr.)* [Ukrainian history in modern Russian textbooks on history (2009–2015)]. In *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini*. (Vol. 26, pp. 468–482). Kyiv. [In Ukrainian].
3. *Beglost neizbezhna. Istoriki i prepodavateli o tom, kak uchebniki vliaiut na shkolnikov* [Fluency is inevitable. Historians and teachers

- on how textbooks affect school children]. Retrieved from : <http://zapovednik.space/material/beglost-neizbezhna>. The name of the screen. [In Russian].
4. Brekhunenکو, V. A. (2017). *Viina za svidomist. Rosiiski mify pro Ukrainu ta yii mynule* [The war for consciousness. Russian myths about Ukraine and its past]. Kyiv. [In Ukrainian].
  5. Volobuev, O. V., Karpachev, S. P. & Romanov, P. N. (2016). *Istoriia Rossii. Nachalo XX – nachalo XXI v. X klass : Uchebnik* [Russian history. Early XX – early XXI century. X class]. Moscow : Drofa [In Russian].
  6. *Vysylka vmesto rasstrela. Deportatciia intelligentsii v dokumentakh VChK – GPU. 1921–1923* [Expulsion instead of shooting. The deportation of the intelligentsia in the documents of the Cheka – GPU. 1921–192]. (2005) Moscow: Russkii put. [In Russian].
  7. Hyrych, I. (2011). *Kontseptualni problemy istorii Ukrainy* [Conceptual problems of the history of Ukraine]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan. [In Ukrainian].
  8. Dubrovski, A. (2017). *Vlast i istoricheskaiia mysl v SSSR (1930–1950-e gg.)* [Power and historical thought in the USSR (1930–1950)]. Moscow: Politicheskaiia enciklopediia (Serii: Istoriia : istoriia stalinizma). [In Russian].
  9. *Znat istoriiu narodov SSSR* [Know the history of the peoples of the USSR] (1937, August 22). Pravda, 1. [In Russian].
  10. *Iosif Vissarionovich Dzhugashvili (Stalin)* [Iosif Vissarionovich Dzhugashvili (Stalin)]. Retrieved from : <http://www.myshared.ru/slide/377442/>. The name of the screen. [In Russian].
  11. *Istoriia Vsesoiuznoi kommunisticheskoi partii (bolshevikov): kratkii kurs* [History of the All-Union Communist Party (Bolsheviks): a short course] (1938). Moscow: Izdatelstvo TcK VKP(b) Pravda. [In Russian].
  12. Kasianov, G. V. & Miller, A. I. (2011). *Rossiiia — Ukraina: Kak pishetsia istoriia: Dialogi — lektcii — stat'i* [Russia — Ukraine: How the story is written: Dialogues — lectures — articles]. Moscow: RGGU. [In Russian].
  13. Kiknadze, V. G. (2015). *Istoriia vtoroi mirovoi voiny: protivodeistvie popytkam ee falsifikatsii i iskazheniia v usherb mezhdunarodnoi bezopasnosti* [The history of the Second World War: counteraction to attempts of its falsification and distortion to the detriment of international security]. In *Vestnik MGIMO-Universiteta* [Bulletin of MGIMO-University]. (Vol. 4, pp. 74–82). Moscow. [In Russian].
  14. *Kontseptciia novogo uchebno-metodicheskogo kompleksa po otechestvennoi istorii* [The concept of a new educational and methodolo-

- gical complex on the national history]. Retrieved from : <http://мин-обрнауки/документы/3483>. The name of the screen. [In Russian].
15. Miller, A. I. (2009). *Rossii: vlast i istoriia* [Russia: Power and History]. In *Pro et Contra*. (Vol. 13, 3–4, pp. 6–23). Moscow. [In Russian].
  16. *O khode vypolneniia porucheniia Prezidenta Rossiiskoi federatscii* [On the progress of the assignment of the President of the Russian Federation]. Retrieved from: <http://docs.cntd.ru/document/499078095>. The name of the screen. [In Russian].
  17. *Perechen poruchenii po itogam vstrechi s razrabotchikami kontseptcii novogo uchebno-metodicheskogo kompleksa po otechestvennoi istorii* [List of instructions on the results of the meeting with the developers of the concept of a new teaching and methodological complex on the domestic history]. Retrieved from: <http://www.kremlin.ru/acts/assignments/orders/20147>. The name of the screen. [In Russian].
  18. Popyk, V. I. (2009). *Biohrafistyka ta doslidzhennia ukrainsko-rosiiskykh istorychnykh i kulturnykh vzaïmozv'iazkiv* [Biography and research of Ukrainian-Russian historical and cultural interrelations]. In *Biographistica ukrainica*. (Vol. 5, pp. 7–49). Kyiv. [In Ukrainian].
  19. Popyk, V. I. (2016). *Znakovi postati natsionalnoi istorii ta kultury* [Significant figures in national history and culture]. In *Biographistica ukrainica*. (Vol. 14, pp. 8–28). Kyiv. [In Ukrainian].
  20. *Proekt Istoricheskie materialy* [Project Historical Materials]. Retrieved from: URL:<http://istmat.info/node/40824>. The name of the screen. [In Russian].
  21. *Protokol zasedaniia Nauchno-metodicheskogo soveta po uchebnikam Minobrnauki RF ot 15.05.2015 № NT-16/08 pr.* [Minutes of the meeting of the Scientific and Methodological Council on textbooks of the Ministry of Education and Science of the Russian Federation of 15.05.2015 № HT-16/08 пр.]. Retrieved from: http://www.ippk.ru/attachments/article/4066/History_DROFA-2015.pdf. The name of the screen. [In Russian].
  22. Turchenko, F. H. (2016). *Ukraina — povnennia istorii. Geneza suchasnoho pidruchnyka* [Ukraine is the return of history. Genesis of the modern textbook]. Kyiv: Geneza. [In Ukrainian].
  23. Udod, O. A. (2008). *Zmist ukrainskoi istorychnoi osvity v suchasni rosiiskoi istoriohrafii: stereotypy i mify* [The content of Ukrainian historical education in contemporary Russian historiography: stereotypes and myths]. In *The image of another in the neighboring stories: myths, stereotypes and scientific interpretations*. Materials of the international scientific conference. Kyiv, December, 15–16. (Pp. 161–168). Kyiv. [In Ukrainian].

24. Donin A. N. (2010). *Uchebniki istorii: proshloe i nastoiashchee* [Textbooks of history: past and present]. In *Istoriia i istoricheskaiia pamiat*. (Vol. 1, pp. 31–39). Saratov. [In Russian].
25. *Federalnyi zakon ot 25 iuliia 2002 g. № 14-FZ O protivodeistvii ekstremistskoi deiatelnosti (s izmeneniiami i dopolneniiami)* [Federal Law of July 25, 2002 No. 14-FZ On Countering Extremist Activity (as amended and supplemented)]. Retrieved from: <http://base.garant.ru/12127578/>. The name of the screen. [In Russian].
26. Chudakova, M. (2017). *Chto trebuet ot nas god 100-letiiia Oktiabria ?* [What does the year of the 100th anniversary of October require of us?]. In *Kultura i vlast v SSSR. 1920–1950-e gody* [Culture and power in the USSR. 1920s-1950s]. Materials of the ninth international conference. St. Petersburg, October 24–26. (Pp. 111–117). Moscow. Politicheskaiia entciklopediia. [In Russian].

Стаття надійшла 07.11.2017 р.

Lyashko Svetlana, Candidate of Historical Sciences, Leading Research Fellow of the Department of Theory and Methodology of Bibliography of the Institute of Biographical Researches of The Vernadsky National Library of Ukraine (Kyiv).

From Russian “Historical and Cultural Standard” to “History of All-Union Communist Party (Bolsheviks). A Short Course”.

The Russian “Historical and Cultural Standard”, contained in the educational document “The Concept of a New Educational-Methodical Complex on Russian History” (2013–2017), is analysed through the term “history strategy”. It is substantiated that the Standard is an old (“Short Course of the All-Union Communist Party (Bolsheviks)”) / new strategy of legitimizing the state’s interference in history strategy with regard to history education in secondary school and education of good citizenship. Attempts to implement the Standard principles in history textbooks involve the administrative and financial resources of the state. The document contains a set of exclusive ideological interpretations for the representation and assessment of events, the activities of historical figures whose actions lack consensus in the society and who remain the subject of discussions. The difference is marked between Ukrainian and Russian visions and representations of the construct of the historical memory of the nations and their own images of the past.

Key words: Russian “Historical and Cultural Standard”, history strategy, textbook, history, Ukraine, Russia, personalia.

Ляшко С. Н., кандидат исторических наук, ведущий научный сотрудник отдела теории и методики биобиблиографии Института биографических исследований Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского (Киев).

От российского «Историко-культурного стандарта» до «Истории Всесоюзной Коммунистической партии (большевиков). Краткий курс».

Через понятие «историческая политика» анализируется российский «Историко-культурный стандарт», заложенный в образовательный документ «Концепция нового учебно-методического комплекса по отечественной истории» (2013–2017). Обосновано, что стандарт представляет собой старую («Краткий курс ВКП (б)») / новую стратегию легитимизации вмешательства государства в историческую политику относительно школьного исторического образования и воспитания граждан страны. Попытка реализации принципов стандарта в учебниках по истории проводится с привлечением административных и финансовых ресурсов государства. В документ заложен комплекс монопольных идеологических интерпретаций в отношении трактовки и оценки событий, деятельности исторических лиц, касательно которых в обществе отсутствует консенсус и которые остаются предметом дискуссий. Отмечается разное украинское и российское видение и трактовка конструкта исторической памяти народов и собственных образов прошлого.

Ключевые слова: российский «Историко-культурный стандарт», историческая политика, учебник, история, Украина, Россия, персоналии.